

Gehejmraadinder, — men der var jo ogsaa andre Romafarere. Der kunde i et saadant Værk ønskes et Kapitel, — ikke mindre vanskeligt — om, hvad man kunde kalde de private Rejsendes Liv og Leven i Rom, som ikke er bogfort. Bobé har noget af det, bl. a. i sin Omtale af Personer, som Friederike Brun og Schubart tog sig af; lidt Stof findes hos Abrahams, Dietrichson og især Galschiöt; ellers er det i utrykte Memoirer, i Breve, maaske i Skandinavisk Forenings Arkiv, i Menneskers Hukommelse, der nu er ved at svinde bort: thi det gælder mest den Tid, da man blev længe, før Automobilfartens Dage. Vi har hørt vore Forældre og deres Samtidige fortælle derom; det var Familiers Samliv en eller flere Vintre i Rom, hvorfra Minder bevaredes for Livet, en vis Dannelse hjemførtes ogsaa, et Kulturpræg, som ikke kunde være erhvervet andre Steder; ogsaa Forbindelser kom der i Stand for Livet, i Hjemmet stod et Alter for Roma og Amor, som man sagde, naar man var lidt højtidelig, en Stemning var lagt ind over Livet, der aldrig helt fortog sig i Nordens og Hjemmets Hverdag, — og den yngre Generation kom da til Rom — selv paa korte Ferie- og Turistbesøg — og saa Stederne som noget paa Forhaand velkendt, hvor man strax følte sig hjemme.

Hans Aage Paludan.

Danske Vider og Vedtægter. I—III. Udgivne af Poul Bjerge og Thyge J. Søegaard (1904—06, 1908—10, 1913—20); IV. Udgivet af Poul Bjerge og August F. Schmidt (1932) og V. Udgivet af August F. Schmidt (1938).

Med det i Efteraaret 1938 udkomne Bind af Danske Vider og Vedtægter foreligger nu 5 Bind af disse betydningsfulde Aktstykker trykt. 1. Bind og 2. Binds 1. Hæfte blev ved deres Fremkomst anmeldt her i Tidsskriftet (8. Rk. II, 194 ff.); nu da der foreligger 5 Bind af Værket, er der Grund til paany at tage hele Arbejdet op til Omtale og Vurdering.

Oprindelig var det Poul Bjerges store Sorg, at der ikke skulde findes saa mange Vider, at hans Udgave kunde faa en ordentlig »Ryg«; efterhaanden svandt hans Bekymring, og ved Bjerges Død forelaa 3 Bind udgivet i Samarbejde med Thyge J. Søegaard, og en Del Materiale var indsamlet til et 4. Fortsætter af Arbejdet, August F. Schmidt, har senere udgivet dette Bind samt et femte, og et sjette vil muligvis komme med Tiden. Desuden forberedes en Udgave af slesvigske, paa Tysk affattede Vider. Oprindelig var det ikke Meningen, at slesvigske

Vider skulde være medtaget i Udgaven; men paa Opfordring blev dog de paa Dansk skrevne taget med, medens de øvrige blev udeladt, et mærkeligt Kriterium, da det for den, der arbejder med Landboforhold, naturligvis er uden større Betydning, i hvilket Sprog en Vide er affattet; ofte drejer det sig tilmed blot om Oversættelser til Tysk fra det danske Folkesprog. Det er derfor glædeligt, at ogsaa disse Vider nu, saafremt de fornødne Pengemidler kan skaffes, vil blive udgivet.

Udgivelsesmaaden for det hidtil udkomne maa siges at være meget uheldig. Da man begyndte at udgive Viderne, var et virkeligt systematisk Indsamlingsarbejde langtfra gennemført. Bjergerne havde vel foretaget Undersøgelser i Biblioteker og Arkiver og havde ogsaa indsamlet en Del Vider, der stadig fandtes i privat Eje rundt om paa Landet; dette sidste er utvivlsomt det mest fortjenstfulde ved hele Arbejdet. Søgaard havde gennemgaaet adskillige jyske Tingbøger; men nogen grundig og systematisk Gennemgang af de vigtigere Biblioteker og Arkiver havde ikke fundet Sted. Ved Udgivelsen blev Viderne naturligt nok ordnede topografisk, saaledes at 1. Bind omfattede Øernes Vider, 2. Bind de jyske; men i de følgende Bind har man udgivet »Efterskæt«; Vider for samme By maa derfor ofte søges i flere Bind, ikke sjældent i 3 forskellige. Det gør Arbejdet vanskeligere for Benytteren, ja synes i enkelte Tilfælde at have ledet selv Udgiverne paa Vildspor.

Ved Kildeudgaver er Tekstgengivelsen det afgørende. Det gælder for Udgiveren at vælge de rigtige Principper og dernæst ud fra dem at gengive Kildens Tekst med de færrest mulige Fejl. Bjergerne oplyser, at »Retsskrivningen« er gjort mere simpel, i det væsentlige i Overensstemmelse med de Secher'ske Regler. Værdien af disse maa vist stadig siges at være omstridt; men der var dog noget værdifuldt deri, at Ændringer i gengivne Tekster ikke var vilkaarlige, men foretoges efter bestemte Principper. Det falder godt i Traad med Udgavens øvrige Præg, at Udgiverne kun i det væsentlige har benyttet Secher's Regler og ikke gør opmærksom paa, hvordan de har ændret dem. Benytteren er derfor ilde stillet; tilmed er det vist tvivlsomt om disse Afvigelser er foretaget efter noget Princip, bortset fra at å næsten overalt er benyttet for aa. Man fristes til at tro, at Udgiverne ikke har gjort sig tilstrækkelig Ulejlighed med at sætte sig ind i Secher's System.

Anmelderen vil iøvrigt mene, at det er forkert at anvende disse Regler paa et Materiale af saa forskellig Proveniens, fra saa forskellig Tid (15.—19. Aarh.) og ofte af saa vanskeligt til-

gængelige Aktstykker. Den helt overdrevne Brug af Bogstavfordoblingen findes tilmed kun i ganske faa af Viderne, saa der er næppe sparet megen Plads ved Forenklingen. De gengivne Tekster maa ogsaa siges at have saa megen sproglig Interesse, at en bogstav- og tegnret Gengivelse alene af denne Grund vilde være paakrævet. Nu har man ved Omskrivningen opnaaet at faa dannet en Mængde Ordformer, som man sjældent eller aldrig træffer i Originalerne. Interessant er det da ogsaa at se, at Ud-giveren af 5. Bind, uden at gøre opmærksom paa det, er gaaet over til principielt at ville gengive bogstavret, dog med Normalisering af Brugen af store og smaa Bogstaver til den nu gængse.

Men hvordan er nu Gengivelsen med Hensyntagen til de Secher'ske Principper? Sjuskefejl — for saadan maa et uhyggeligt stort Antal Fejl karakteriseres — findes i overvældende Tal. Udgiverne har ofte ugenert lavet om paa Ordenes Tid, Tal, Køn og Bestemthed. Konjunktiv er i mange Tilfælde blevet til Indikativ. Bogstaver indskydes og udskydes efter Behag og uden Princip. Nu og da er Ordstillingen ændret eller uvedkommende Ord indskudt (uden Anvendelse af Kursivering, saaledes som det loves), saa Meningen ændres eller Forstaaelsen vanskeliggøres, se fx. IV, 147,18¹, hvor Ordet »og« er indskudt foran »sine bymænd«, saa Meningen er blevet en anden.

Mange af disse Fejl er smaa og vil (resp. vilde) muligvis forekomme Udgiverne at være uden Betydning; men de er da ogsaa kun en Slags Varsel om de mange meget alvorlige Fejl, der tillige findes. Det er ikke her Meningen at levere Trykfejlsliste til Udgaven; men til Belysning af dens Kvalitet er det nødvendigt at anføre nogle Eksempler: I. 74,29: rixdaller, læs: rix $\frac{1}{2}$ (sml. I. 105,9: slette dlr., læs: slet $\frac{1}{2}$); I. 94,13: bonde, læs: børn; I. 138,31: nogen kiep, læs: wogen kiep; I. 372,12: mand, læs: aand; II. 446,7: indkrævende, læs: udkrævende; II. 446,8: leilighed, læs: billighed (men omvendt IV. 145,24f: biligheden, læs: leiligheden); III. 5,5: mender, læs: grander; III. 332,1: brandefoget, læs: grandefoget; III. 329,8: snores, læs: sneris; III. 333,5: handler el. handle lader, læs: hændter eller hændte lader; III. 333,10: skiellig, læs: plictig; IV. 145,1: det, læs: detz; IV. 145,29: metioneret, læs: mentioneret; IV. 146,32: gammel skik, læs: gl. skiel; IV. 148,12: 6, læs: 4; IV. 151,8: det, læs: det for; IV. 153,13: skier, læs: skal schee; IV. 155,24: bonde eller husmand, læs: bonde, boe eller husmand. Hvor tæt Fejlene nu og da forekommer ses IV. 159: L. 4: opkomst, læs: ankomst; L. 5: døren, læs:

¹ Linjetallene er overalt i Anmeldelsen regnet fra oven.

deres døre; L. 7: det, læs: os det; L. 9: skulde, læs: skulle; L. 15: som de stigt, læs: om de sligt; og L. 27: de, læs: disse. Ellers kan nævnes V. 5,1: uployer, læs: ployer; V. 6,3: forsynes, læs: forsyner; V. 259,29: berover, læs: berøves; V. 276,13: stemplet, læs: stempet.

Der er fremkommet Ord, man vist ikke før er stødt paa i det danske Sprog, fx. I. 46,24: værbliver, læs: udebliver (sml. I. 48,6: være, læs: uden); I. 123,24: knosteris, læs: kuosteris¹; og I. 192,33: fordeicke, læs: fordricke.

Navnene er det til galt med, fx. I. 297, hvor i L. 18 And[er]s er blevet til Niels, men i L. 21 derimod til Mads. I. 125,12 læses Terkildsen for Thorekilßenn (samme Fejl i L. 10); III. 103,6 staar Ludvigsen, læs: Lauritzen og smst. i L. 9: Christensen, læs: Charstenß.

Særlig slet er vist Udgivelsen af Rye Byskraa i I. 110 ff. Det synes ikke at have undret Udgiveren, at § 5 og § 9 er kommet til at handle om eet og samme, nemlig at køre over anden Mands Mark. Forklaringen er, at der I. 111,1 ikke staar: kører eller kiøre lader, men: thiører eller thiøre lader, hvorved § 9 kommer til at handle om Tojring af Kreaturer. I. 111,9 staar ikke: vide, men: niude. En mærkelig Skæbne har Ordet Skaal(e) haft; det forekommer 3 Steder med kort Mellemrum. Originalen har: schaalle, scholle, scholler; Udgaven gengiver det henholdsvis I. 113, L. 18: skol, L. 22: stole og L. 27: skeer.

Man kunde maaske tænke sig, at dette fortrinsvis var Begyndervanskeligheder. Et Eksempel fra det i Efteraaret 1938 udgivne 5. Bind viser, hvad man stadig kan komme udfor. Viden for Allesø i Lunde Herred er her trykt S. 35—40. Originalen angives at være fra o. 1500; den er efter Skriften at dømme — bortset fra de senere Tilføjelser — fra o. 1600. Der findes mange alvorlige Læsefejl i Udgaven, fx. Sk. for $\frac{1}{2}$; Roug-kre for Ploug Kre; Husmends for Husmend (hvorved Meningen ganske ændres); Hus for Huo; Gauffer for Gaußn o. s. v. Udgiveren synes ikke at kende Forskel paa j og ð (1 og $\frac{1}{2}$); saaledes kunde der fortsættes. Der mangler ogsaa Oplysninger om forskellige Ændringer, der noget senere er foretaget ved Tilføjelser over Linjen; V. 38,15 læses saaledes: 2 Sldt. Tønde Øll; i Originalen stod der her oprindelig 1 Tonne Øll; det ændredes senere over Linjen til: 2 Sldl.; dette er i Udgaven misforstaaet og sammenblandet. Forunderligst er det dog, at Udgaven standser med § 17 og derefter gaar

¹ I Sagregistret i 3. Bind er Udgiverne naaet til at formode, at knosteris maaske er lig Kosteris. Havde det ikke været rimeligere at se efter i Originalen — og opdage Læsefejlen?

over til de senere Indførsler. Originalen fortsætter derimod med §§ 18—25. Yderligere er udeladt forskellige ingenlunde uvigtige Oplysninger om Tinglæsning af Viden. Udgiveren oplyser, at denne Bylov tidligere er udgivet i et nærmere angivet lokalhistorisk Skrift, og her finder man netop de nævnte Fejl og Mangler. Forklaringen er da aabenbart den, at Udgiveren af 5. Bind, Hr. August F. Schmidt, har rettet et Par tydelige Trykfejl i denne første Udgave, men iøvrigt uden videre optrykker den, og uden at gøre opmærksom paa, at han intet kender til Originalen. Det vilde være interessant at vide, i hvilken Udstrækning Udgiverne paa denne Maade har simplificeret deres Arbejde.

Selv i de Tilfælde, hvor Udgiverne har haft en Original i Hænde, men haft en tidligere Udgave at støtte sig til, har denne i mange Tilfælde haft en beklagelig Indflydelse paa den ny Udgave, idet man ikke har haft tilstrækkelig Sikkerhed i Skrifttydningen til at frigøre sig for tidligere Fejllæsninger.

De Oplysninger, Udgiverne giver om de benyttede Manuskripter, er ofte ikke fyldestgørende. Opbevaringsstedet er angivet; men hvad der oplyses derudover er yderst tilfældigt. Snart gøres der fx. opmærksom paa, naar en Vide er paa stemplet Papir, snart ikke. Ved den interessante Vide for Kvarmløse fra 1624, der er bevaret i Original, gør Udgiveren ikke opmærksom paa, at den sandsynligvis oprindeligt har haft Pladsen til Byens Navn in blanco, hvad ogsaa Videns Overskrift tyder paa.

Udgiverne har ogsaa villet hjælpe Benytteren med Hensyn til Spørgsmaalet om direkte Paavirkning fra Vide til Vide; det er et Spørgsmaal, der er af stor Betydning for Forstaaelsen af Vidernes Tilblivelse og Ændringerne i dem. Det er fortjenstfuldt, at allerede Bjerger saa, at der var noget at gøre her; mindre fortjenstfuldt er det, at dette Arbejde kun er udført nogle Steder, og paa et vigtigt Punkt er forkert. Det drejer sig om Forholdet mellem Viderne for Sneslev og »Saaby« samt den Rostgaardske Skraa (aftrykt I. 172 ff., 91 ff., 61 ff.). Bjerger hævder, at Udviklingen er gaaet fra Viden for Sneslev over Rostgaards Skraa til Viden for »Saaby«. Som Kriterium synes han især at have anvendt Herremændens Myndighed, der skal have været voksende i disse tre Vider i den nævnte Rækkefølge. Nu er Viderne jo ikke først og fremmest Reglementer for Forholdet mellem Herremænd og Bønder, men for Landsbyens Bønder indbyrdes. Det Hoveri, der hviler paa en Landsbys Bønder, kan godt være trykkende uden i mindste Maade at omtales i Landsbyens Vide. Bjerger er da ogsaa kommet til et forkert Resultat. Viden for »Saaby« er nemlig ældre end Rostgaards Skraa. En Sammenligning af

§ 114 i Rostgaards Skraa med den tilsvarende, næsten enslydende Paragraf (3. Bogs § 34) i »Saaby«-Viden viser tydeligt dette. Hvor denne sidste har Ordet »recessen«, staar der i Rostgaards Skraa »lovens 3. bogs 13. capitel 31. art.«. »Loven«, det er Danske Lov, Rostgaards Skraa er altsaa yngre end 1683; Recessen er formodentlig Chr. 4.s Reces af 1643; »Saaby« Viden er saaledes i hvert Fald fra Tiden for 1683. Bjerges Datering af den til 1. Fjerdedel af 18. Aarh. er helt urimelig.

Naar Saaby Viden i det foregaaende er sat i Anforselstegn, skyldes det, at Bjerger, skont han vidste, at der paa dens Titelblad stod »Saaby og Kvarmløse Byes Skraa«, overalt kun omtaler den som Saaby Bylov; han har derfor ikke set, at der mellem denne og den i samme Bind aftrykte Vide for Kvarmløse af 1624 findes meget store Lighedspunkter. — Men der er saa meget, Udgiverne ikke har bemærket eller ikke gjort noget udaf. Paa den ovenomtalte Rostgaardske Skraa har Jens Rostgaard noteret, at han har faaet den af Sigr. Israel Brinck. Udgiveren oplyser intet om, hvem denne Person er, men daterer derimod Viden forkert, som oven paavist, og formoder, at den stammer fra en Landsby i Frederiksborg Amt. Den Mulighed, der var for gennem en Identificering af Israel Brinck at kunne tids- og stedfæste Viden, har Udgiveren aabenbart ikke opereret med. Israel Brinck kan imidlertid følges gennem Amtsregnskaberne; han var c. 1702—c. 1708 Forpagter paa Krogerup Gaard og har formodentlig her lært Jens Rostgaard at kende, senere blev han Forpagter paa Kragerupgaard til $\frac{1}{5}$ 1715, derefter Forpagter paa Eriksholm indtil $\frac{1}{5}$ 1718, hvorfra han flyttede til Sorø Ladegaard; her døde han senest 1720. Jens Rostgaard var da forinden død i November 1715. Israel Brinck kan senest have sendt sin Vide til ham i Efteraaret 1715; Sandsynligheden taler for, at det er sket, medens Brinck var Forpagter paa Eriksholm. Rostgaards Skraa har nøje Tilknytning til Viden for Saaby og Kvarmløse, og disse Landsbyer ligger ikke langt fra Eriksholm; Gaarde i Kvarmløse har hørt under denne Herregaard. Men er dette rigtigt, maa Viden være kommet Rostgaard i Hænde i Tiden Maj—November 1715.

Naar Bjerger — uden at anføre noget Holdepunkt — formoder, at Rostgaards Skraa er fra Frederiksborg Amt, har han utvivlsomt Uret; alt tyder paa, at den er fra Holbæk Egnen.

Ved et Par Eksempler er det ovenfor paavist, at Udgivernes Bemærkninger til Teksterne heller ikke kan siges at være synderlig heldige. At der kan være Fejl og Mangler i en Udgave er ikke mærkeligt; men at de findes i et saadant Antal og for en stor

Del saa alvorlige som her, gør at man spørger sig selv, om nu ogsaa Udgiverne har været i Besiddelse af de Kundskaber og Færdigheder, der maa forlanges ved Kildeudgivelse. For Anmelderen kan Svaret ikke være tvivlsomt.

C. Rise Hansen.

J. P. Mynsters Visitatsdagbøger 1835—1853. Udgivne af Selskabet for Dansk Kirkehistorie og Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Bjørn Kornerup I—II (1937).

Den rige danske videnskabelige Litteratur af »Udgaver« har faaet en meget værdifuld Forøgelse ved den af Dr. theol. Bjørn Kornerup besorgede Udgave af J. P. Mynsters Visitatsdagbøger 1835—1853. Den kirke- og personalhistoriske Kilde, som saaledes bliver gjort tilgængelig, rummer et Stof, der vil have usædvanlig Tiltrækning og Interesse for mange. Vi behøver blot at tænke paa, hvad Slægts- og Lokalgranskere vil kunne faa ud af den; den vil i Tidens Løb blive ikke lidt citeret i Amtsaarbøger. Ved Læsning og Benyttelse vil man have den største Nytte af det helt igennem monsterværdige Arbejde, Udgiveren har gjort gennem sin Tilrettelæggelse og Kommentering. Dr. Kornerup hører til de Udgivere, der bearbejder Stoffet ikke blot med Nøjagtighed, men med en intensiv Fordybelse i alt, hvad det rummer, og han har derfor kunnet skrive en Indledning, der former sig som en lang, grundig Afhandling om den fremlagte Kilde og de Oplysninger, der kan udtrages af den. En saadan Indledning, der jo ikke hører til det sædvanlige, fortjener meget stor Anerkendelse, da der herved gives Værkets Benytter en ekstra Hjælp at støtte sig til, et Grundlag at arbejde videre paa.

Kornerup finder med Rette, at Visitatsdagbøgerne giver et meget væsentligt Bidrag til Oplysning om Biskop Mynsters Personlighed. Vi ser ham for os som den aandsoverlegne, myndige tilsynsførende Prælat, der havde sine meget bestemte, i hans Livsanskuelser og Samfundsopfattelse bundende, vel overvejede Krav til Præsters og Skolelæreres Virksomhed og bedømte dem alle med Omhu og Kritik i Overensstemmelse hermed; ikke mindst gør det Indtryk, at vi møder ham som Manden, der i sit Livs fremrykkede Alder, fra det 60. til det 77. Aar, drog regelmæssigt ud paa disse anstrengende Ture med besværlige Kørsler og skiftende Opholdssteder uden at lade sig trætte eller genere derved. I Optegnelserne noteredes en vis Utilfredshed, naar det Logis, en Præstegaard bød paa, undtagelsesvis kunde føles som lidt for uhyggeligt, men paa den anden Side kunde Mynster næsten føle